

УДК 81'367.335

ТИПИ СКЛАДНОГО РЕЧЕННЯ У ВІРШОВОМУ МОВЛЕННІ

Результати вивчення віршового мовлення щодо частоти вживання типів складного речення засвідчили перевагу підрядного зв'язку. Широке використання конструкцій із підрядним зв'язком – тенденція книжних стилів сучасної літературної мови, оскільки цей тип зв'язку забезпечує передусім інформативність мовлення. За ознакою інформативності складнопідрядні конструкції протиставлені безсполучниковим і складносурядним, які широко побутують у художніх описах. Менша частотність складносурядних одиниць у поетичному тексті компенсована продуктивністю безсполучникового зв'язку. Тобто у віршовому мовленні конструкції, які забезпечують інформативність та описовість, представлені практично в однаковому співвідношенні. Це пов'язуємо зі специфікою художнього стилю: він виражає літературну мову в цілому та з метою реалізації зображальної функції мови у функціонально зміненому вигляді використовує можливості всіх стилів.

Ключові слова: типологія складного речення, центральні/периферійні моделі, віршове мовлення.

Постановка наукової проблеми. Аналіз складного речення в різних функціональних стилях сучасної української мови з метою виявити в його структурі й семантиці стилістичний компонент актуалізує один із найважливіших напрямів сучасної вітчизняної лінгвістики – багатоаспектне дослідження синтаксичних категорій. Таке вивчення передбачає передусім встановлення центральних/периферійних моделей і варіантів моделей, оскільки саме моделі відображають типові ознаки речень і виявляють системність синтаксичних зв'язків.

Система моделей (типів) речення перебуває в центрі синтаксичної науки. А. М. Мухін послуговується поняттям «модель» як таким, що визначене складом предикативних одиниць і може бути застосоване лише щодо простого речення [8, с. 215]. Дослідниця складного речення у функціонально-стилістичному аспекті Н. І. Формановська використовує термін «структурна схема» [10, с. 4]. К. Ф. Шульжук із зазначеної проблеми зауважив, що значно рідше термін «модель» використовують при дослідженні складного речення і при цьому не завжди враховують його багатоаспектні виміри та ієрархічні відношення у складному багатокомпонентному реченні, а нерідко беруть до уваги різнорівневі ознаки [11, с. 4]. Термін «модель» при дослідженні складносурядних речень використав А. П. Грищенко, який виділив три структурно-семантичні моделі єднальних складносурядних речень, дві структурно-семантичні моделі зіставно-протиставних складносурядних речень і дві моделі розділових складносурядних речень [5]. І. І. Слинько, Н. В. Гуйванюк, М. Ф. Кобилянська розглядають складне речення як сполучення моделей простих речень, «однак наявність моделей складних речень, що відрізняються від моделей простих речень, свідчить про те, що з граматичного погляду складне речення становить нову якість порівняно з простим реченням» [9, с. 418–419]. На думку Г. Ф. Гаврилової, моделі складного (елементарного і неелементарного) речення – це абстраговані зразки, які стоять за всіма реченнями, вживаними в мовленні [4, с. 119]. Як «зразок побудови поліпредикативних конструкцій з властивою лише йому організацією частин і компонентів, що дозволяє відрізнити його від інших» визначив модель складного багатокомпонентного речення К. Ф. Шульжук [13, с. 24–32]. В. А. Белошاپкова оперує терміном «структурна схема», розуміючи так «абстрагований зразок, за яким побудовані мінімальні конструкції складних речень того чи того типу», що повинен вказувати на вид синтаксичного зв'язку між компонентами та засоби зв'язку, на синтаксичну будову компонентів, на порядок розміщення компонентів [2, с. 173–174]. Ми використовуємо терміни «тип речення», «модель речення» як взаємозамінні.

Аналіз досліджень із проблеми. Різні підходи до вивчення складного речення, які розвинулися в слов'янському мовознавстві, виявилися в класифікаціях, запропонованих прибічниками тих чи тих лінгвістичних шкіл. Такий стан у синтаксичній науці зумовив певні труднощі в процесі створення єдиної типології. Свого часу закріпилася структурно-семантична

класифікація, у межах якої виділяють три типи складного речення: складносурядне, складнопідрядне, безсполучникове. І. Р. Вихованець відзначає недосконалість такого поділу, здійснення його «не на одній логічній площині» [3, с. 292].

Аналізуючи систему складного речення, В. А. Белошапкова стверджує, що для розмежування типів складного речення важливі такі ознаки: 1) потенційний кількісний склад (відкритість/закритість структури); 2) особливості структури предикативних одиниць, що конструюють складне речення, межі їхнього лексичного наповнення; 3) засоби поєднання частин складного речення і вираження відношень між компонентами; 4) можливості розташування компонентів у межах складного речення [1, с. 46–47].

К. Ф. Шульжук запропонував типологію складного речення, в основі якої передусім формально-синтаксичні параметри (наявність/відсутність сполучників і сполучних слів на межі предикативних компонентів складного речення). Мовознавець виділив такі типи сполучникового складного речення: складносурядні (елементарні, багатокомпонентні); складнопідрядні (елементарні, багатокомпонентні); з сурядним і підрядним зв'язком (багатокомпонентні). Типи складних сполучникових речень він диференціював із урахуванням структурно-семантичних ознак. Беручи до уваги структурно-семантичні характеристики, серед безсполучникових конструкцій науковець виділив такі типи: з однорідними частинами (елементарні, багатокомпонентні), з неоднорідними частинами (елементарні, багатокомпонентні), з однорідними і неоднорідними частинами (багатокомпонентні). Сполучниково-безсполучникові типи: з сурядністю і безсполучниковим зв'язком; з підрядністю і безсполучниковим зв'язком; з сурядністю, підрядністю і безсполучниковим зв'язком [12, с. 10].

Мета дослідження – встановити моделі складних елементарних і неелементарних конструкцій у віршовому мовленні, визначити серед них центральні/периферійні, що послугує базою для подальших спостережень із метою виявити стильові ознаки на синтаксичному рівні.

Виклад основного матеріалу й обґрунтування отриманих результатів дослідження. У поетичному мовленні переважають складні елементарні речення, серед них центральними є складнопідрядні конструкції (44%). Це пов'язане зі специфікою таких одиниць (основний зміст часто зосереджений у підрядному компоненті; зв'язок між компонентами тісніший, ніж в інших типах складного речення; є можливість передати різноманітні відношення). Як засвідчив досліджений матеріал, більшість складнопідрядних елементарних речень становлять синтаксичні одиниці з детермінантним зв'язком (54,6%): *Коли розступаються гони – то ти через прірву ступай* (В. Стус); *А небо виливало дощів зеленій келих, щоб остудити голову збентежену мою* (А. Малишко). Питома вага підрядних прислівних становить 45,4% від кількості двокомпонентних складнопідрядних речень: *Вас чарує небесна блакить, що, цяцькуючи блиском вірші, часом очі вам надто сліпить, болячки закриває найгірші* (П. Грабовський); *Я побачив, що в тебе згинаються ноги, і від подиву ледве не вмер* (В. Симоненко). Мотивувати деяку кількісну перевагу складнопідрядних одиниць із детермінантом можна тим, що останні здебільшого непередбачувані, у них слабкий вияв синтаксичного зв'язку, а це дає можливість виразити несподіваний поворот думки. Крім того, різновидів складнопідрядних речень із детермінантними компонентами значно більше.

Регулярні також елементарні безсполучникові речення ($\approx$ 39% від кількості складних елементарних), серед них одиниць із однорідним зв'язком між компонентами близько 68%: *В вечірнім полі тануть лебеді, палають листом клени молоді* (А. Малишко); *Для всіх ти мертва і смішна, для всіх ти бідна і нещасна, моя Україно прекрасна, пісень і волі сторона* (О. Олесь). Неоднорідна безсполучниковість найчастіше властива стислим реченням, що фіксують безапеляційну думку, або конструкціям, друга частина яких коментує першу, пояснює її. Такі одиниці за характером смислових відношень між компонентами уподібнюються до складнопідрядних: *Виспали запорожці – лиман човни вкрили* (Т. Шевченко).

Найменше представлені в поезії складносурядні елементарні речення, хоча й вони регулярні (17% серед складних елементарних одиниць). Більшість таких конструкцій, зафіксованих у поетичному мовленні, належать до єдналих: *Озиме пишно зеленіло, і лист у лузі гомонів* (І. Манжура).

Системне функціонування складносурядних речень і безсполучникових конструкцій у поетичному мовленні цілком закономірне, оскільки вони переважають у описах [7, с. 213, с. 217].

Широко представлені у віршовому мовленні багатокomпонентні речення (35,4% від загальної кількості аналізованого матеріалу). 3-поміж СБР (складних багатокomпонентних речень) центральною моделлю є складнопідрядна неелементарна конструкція (31,8%): *Але коли хата звелася нова, і заміж дочку видає удова, і пісня весільна лунає з двора, – то, значить, на щастя підкова стара* (П. Воронько); *Як хороше радіти без причини, коли на місто сутінь опада і чується, як тихо, безупинно дзюрчить у стоки весняна вода* (В. Симоненко).

Подібно до центральної позиції складнопідрядного елементарного речення в системі складних одиниць мінімальної будови, складнопідрядне багатокomпонентне речення становить центральний тип у системі СБР сучасної української мови. Зіставляючи типологію СБР російської та української мов, Г. Ф. Калашникова звернула увагу на те, що в українському прозовому мовленні переважають КПП (конструкції з послідовною підрядністю) і конструкції з сурядним і підрядним зв'язками, рідше представлені КОС (конструкції з однорідною супідрядністю) [6, с. 42]. За нашими спостереженнями, у поетичному мовленні КОС і КПП реалізовані часто, проте відчутно переважає різновид із однорідним підпорядкуванням компонентів (відповідно $\approx 36\%$ та $\approx 28\%$ від кількості СПБР – складнопідрядних багатокomпонентних речень): *Де Болдині дримали тихі гори, де плавав сіверський рибалка Круть, б'ють молоти, нові часи кують і будять лугу займище просторе* (М. Зеров); *Ніколи я не знав, як тяжко жити без солов'я, що в пісні аж тремтить тільцем своїм маленьким і гарячим...* (М. Рильський).

Регулярні КНС (конструкції з неоднорідною супідрядністю) і контаміновані складнопідрядні одиниці – відповідно 20% і 14% серед СПБР: *А як місяць, злізши із стодоли, бравсь гострити шаблю до світанку, він ішов на узбережжя поля, що котило тирсу на Диканьку* (Б. Олійник); *Хто виліз по сніпках на схилу комору, хто на вершок на грушу – і дивляться туди, де два ряди стоять, схилившись для удару, в очах леліючи покару і лютий гнів на всіх царів* (І. Драч).

У системі СБР віршового мовлення центральну позицію посідають сполучниково-безсполучникові моделі з підрядним компонентом (26,6%): *Ваша в тім правда: з безцінних фото, перед якими безсилий час, усміх його у кутиках рота враз оживе і сяє на вас* (Г. Світлична). Належне місце в поетичному мовленні посідають багатокomпонентні безсполучникові речення ($\approx 12,5\%$ від кількості СБР). Серед них кількісно виокремлюється різновид моделі з однорідним і неоднорідним зв'язками між компонентами: *Одне я хочу: старій швидше, зів'яльсь очима і лицем, хай самота тебе допише нестерпно сірим олівцем* (М. Вінграновський). Регулярні конструкції з сурядністю і безсполучниковістю та складні речення з сурядністю і підрядністю (відповідно 9,8% і 9,1%): *І так мені не терпиться сказати: тобі – іще у вересні рости, а нам – іще у жовтні сумувати* (Г. Чубач); *Та коли захлинались сичі, насміхались зорі з Кирила і, пробивши сорочку вночі, знов кипіли пружинисті крила* (І. Драч).

Складносурядне багатокomпонентне речення в поетичному мовленні, як і в сучасній літературній мові в цілому, є периферійною моделлю (лише 4,4% серед СБР) і протиставлене в системі складного речення складнопідрядному багатокomпонентному: *Буде в нас і кохання, і сльози, а комусь не забракне і мук, та ніякі вітри і морози не погасять тепла наших рук* (В. Симоненко). На периферії щодо вживання в поетичному мовленні перебувають також моделі складного речення із сурядністю, підрядністю, безсполучниковістю та складного речення з підрядністю і сурядністю.

Висновки дослідження та перспективи подальших наукових розвідок. Результати вивчення поетичного мовлення щодо частотності використання типів складного речення засвідчують, що серед складних елементарних і багатокomпонентних одиниць переважають моделі з підрядним зв'язком, також кількісно вагомі СБР, у яких підрядний зв'язок комбінується з іншими видами зв'язку. Найпродуктивнішими є складнопідрядне елементарне й безсполучникове елементарне речення. Широке використання конструкцій із підрядним зв'язком, їхня перевага над складносурядними одиницями – тенденція книжних стилів сучасної української літературної мови, оскільки цей тип зв'язку забезпечує передусім інформативність

мовлення. За цією ознакою складнопідрядні конструкції протиставлені безсполучниковим реченням із однорідними компонентами та складносурядним конструкціям єднального типу, сфера застосування яких – художній опис. Менша частотність складносурядних одиниць, за нашими спостереженнями, у віршовому мовленні компенсується продуктивністю безсполучникового зв'язку, який за умови однорідності компонентів виконує функції, схожі до функцій сурядності. Художній стиль є «своєрідним концентрованим вираженням літературної мови», що у функціонально зміненому вигляді використовує всі мовні стилі з метою реалізувати зображальну функцію мови в художньому творі [7, с. 11]. На синтаксичному рівні ця стильова ознака проявилася в тому, що моделі, які забезпечують інформативність та описовість, представлені практично в однаковому співвідношенні. Специфікою віршового мовлення є також широке використання КОС, паралелізм структури яких сприяє організації віршової строфи.

ЛІТЕРАТУРА

1. Белошапкова В. А. Сложное предложение в современном русском языке / В. А. Белошапкова. – М. : Просвещение, 1967. – 160 с.
2. Белошапкова В. А. Современный русский язык. Синтаксис / В. А. Белошапкова. – М. : Высшая школа, 1977. – 248 с.
3. Вихованець І. Р. Граматика української мови. Синтаксис : [підручник] / І. Р. Вихованець. – К. : Либідь, 1993. – 368 с.
4. Гаврилова Г. Ф. Усложненное сложное предложение в русском языке / Г. Ф. Гаврилова. – Ростов-н / Д : Изд-во Ростовського ун-тета, 1979. – 228 с.
5. Грищенко А. П. Складносурядне речення в сучасній українській літературній мові / А. П. Грищенко. – К. : Наукова думка, 1969. – 155 с.
6. Калашникова Г. Ф. Про типологію поліпредикативних складних речень у російській та українській мовах / Г. Ф. Калашникова, Т. П. Стаканкова // Мовознавство. – 1988. – № 3. – С. 41–45.
7. Коваль А. П. Практична стилістика сучасної української мови / А. П. Коваль. – [3-є вид., доп. і перероб.]. – К. : Вища школа, 1987. – 349 [3] с.
8. Мухин А. М. Лингвистический анализ. Теоретические и методологические проблемы / А. М. Мухин. – Ленинград : Наука, 1976. – 282 с.
9. Слинько І. І. Синтаксис сучасної української мови. Проблемні питання / І. І. Слинько, Н. В. Гуйванюк, М. Ф. Кобилянська. – К. : Вища школа, 1994. – 670 с.
10. Формановская Н. И. Стилистика сложного предложения [изд. 2-е, стереотип.] / Н. И. Формановская. – М. : КомКнига, 2007. – 240 с.
11. Шульжук К. Ф. Проблема моделювання складного речення / К. Ф. Шульжук // Актуальні проблеми сучасної філології. Мовознавчі студії : зб. наук. пр. Рівнен. держ. гуманіт. ун-тету. – Рівне, 2008. – Вип. 16. – С. 3–8.
12. Шульжук К. Ф. Проблеми типології складного речення / К. Ф. Шульжук // Актуальні проблеми сучасної філології. Мовознавчі студії : зб. наук. пр. Рівнен. держ. гуманіт. ун-тету. – Рівне, 1999. – Вип. 7. – С. 10–13.
13. Шульжук К. Ф. Складні багатоконпонентні речення в сучасній українській мові / К. Ф. Шульжук. – К. : Вища школа, 1986. – 184 с.

Рычагивская Ю. Типы сложного предложения в поэтической речи.

Результаты изучения поэтической речи засвидетельствовали преобладание подчинительной связи, что в целом является тенденцией книжных стилей современного литературного языка, поскольку этот тип связи обеспечивает информативность речи. Сложноподчиненные предложения противопоставлены бессоюзным и сложносочиненным, преобладающим в художественных описаниях. Периферийность сложносочиненных единиц компенсируется продуктивностью бессоюзной связи. Таким образом, в поэтической речи украинского языка синтаксические единицы, обеспечивающие информативность и описательность, представлены практически в равном соотношении. В этом проявляется особенность художественного стиля, поскольку он выражает литературный язык в целом и с целью реализации художественной функции использует возможности других стилей речи.

Ключевые слова: *типология сложного предложения, центральные/периферийные модели, поэтическая речь.*

Rychahivska Yu. Types of Complex Sentences in Poetic Speech.

The research on the frequency of usage of different types of complex sentences in poetic speech has shown that subordinate type of connection prevails. That can be explained by the fact that subordinate sentences are more informative, thus they are so widely used in the contemporary literary language. In this meaning, subordinate constructions can be opposed to asyndetic and coordinate ones, which are widely used

in the artistic descriptions. Lower frequency of subordinate units is compensated by higher productivity of asyndetic connection. Therefore, structures that convey informative and descriptive features in poetic speech are represented in the same ratio, which is connected with the specifics of belles-lettres style: it expresses literary language in general and uses possibilities of all language styles with some functional changes.

Key terms: complex language typology, central/peripheral models, poetic speech.

Сергій Топачевський
(Житомир)

УДК 81'367.335.3:659.131.1

РЕАЛІЗАЦІЯ ТАКТИКИ АТРАКТИВНОСТІ В ЕТИКЕТИЗОВАНИХ СИНТАКСИЧНИХ КОНСТРУКЦІЯХ АНГЛОМОВНИХ РЕКЛАМНИХ ТЕКСТІВ

Особливості синтаксичної будови англомовних рекламних текстів розглядаються з точки зору їхньої ролі в реалізації тактики атрактивності в рекламному дискурсі, суть якої полягає в приверненні уваги адресата. Засобами реалізації тактики атрактивності є синтаксичні побудови рівня речення і надфразової єдності: номінативні та еліптичні речення, парцельовані, сегментовані та паралельні конструкції, єдності «питання-відповідь», а також варіювання розташування членів речення – інверсія та винесення обставини в препозицію до основної предикативної групи. Виокремлені синтаксичні побудови розглядаються як етикетизовані, оскільки їх використання спрямоване на полегшення сприйняття рекламних текстів і характеризує прагнення до поліпшення перебігу англомовної рекламної комунікації з огляду на фактор колективного адресата. Функціональний аналіз етикетизованих синтаксичних структур пояснює їхню роль у поліпшенні сприйняття рекламних текстів.

Ключові слова: етикетизація англомовного рекламного дискурсу, стратегія, тактика, рекламний текст, номінативні речення, еліптичні речення, єдності «питання-відповідь», сегментовані конструкції, паралельні синтаксичні конструкції, надфразова єдність.

Постановка наукової проблеми. Реклама є потужним засобом впливу на свідомість споживачів у сучасному світі, у зв'язку з чим вона стає об'єктом детального розгляду з позицій функціонального підходу до вивчення мовних одиниць. **Аналіз останніх досліджень** рекламного дискурсу показує, що значна увага приділяється вивченню синтаксичної організації рекламних текстів (РТ) [6, 9, 10 та ін.], прагматичним аспектам функціонування реклами [11, 18, 20 та ін.], а також взаємозв'язку синтаксичної та прагматичної сторін рекламного тексту [3, 16 та ін.]. Одною із малодосліджених сторін вивчення рекламного дискурсу в контексті прагматики є розгляд його етикетизації [15], оскільки поняття етикетизації дискурсу, запропоноване О. М. Ільченко [7], є відносно новим, і комплексно висвітлене лише на матеріалі англомовного наукового дискурсу [7].

Етикетизацію англомовного рекламного дискурсу розглядаємо як дискурсну категорію, що характеризує поліпшення перебігу англомовної рекламної комунікації та досягнення цілей колективного адресанта з огляду на фактор цільового адресата [15, с. 7]. Засобами реалізації цієї категорії є різноманітні мовні одиниці, серед яких у РТ важливе місце займають синтаксичні конструкції експресивного і розмовного характеру.

Мета статті полягає у виявленні ролі синтаксичних побудов експресивного і розмовного характеру у приверненні уваги адресата РТ. **Завданнями** статті є: визначити поняття стратегії і тактики рекламного дискурсу; розкрити суть тактики атрактивності англомовного рекламного дискурсу; визначити перелік синтаксичних побудов, які виступають засобами реалізації цієї тактики у англомовних РТ.

Виклад основного матеріалу й обґрунтування отриманих результатів дослідження. Услід за І.Є. Фроловою [17, с. 242-245], *стратегію* розуміємо як макроінтенцію адресанта, реалізовану у вербальній формі з метою досягнення цілі комунікації, а *тактики* – як добір вербальних засобів відповідно до їх функціональних властивостей у рамках певної стратегії.

Атрактивність розуміється як властивість певного елемента привертати увагу [5, с. 154], що дозволяє нам розглядати *тактику атрактивності* як таку, що реалізується у прийомах